



DEVESCOVI BALÁZS

## Eötvös József elfelejtett pesti Erzsébet téri lakhelye: a Sina-ház

Minden jel szerint utoljára a 20. század legelején volt ismert, hol élt Eötvös József Pesten élete vége felé. Ferenczi Zoltán 1903-ban megjelent nagy életrajzában Eötvös haláláról beszélve megírta az épület pontos címét: „Erzsébet-tér 10-ik sz.”<sup>1</sup> Később azonban a történelem és a közigazgatás viharos évei során megváltoztak az utcanevek, átalakultak a házszámok, és nyilvánvalóan a feledés fátyla is jócskán betemette ezt az Eötvös haláláról és holtteste beszterteléséről beszámoló hírekben is többször szereplő adatot. Eötvös Ferenczit követő nagy monográfusát, Sötér Istvánt, noha igazán sokat tett Eötvös-kutatóként, úgy tűnik, nem foglalkoztatta ez a részkérdés: munkája 1967-es második, átdolgozott kiadásában Eötvös haláláról írva egyszerűen újramondta Ferenczi sorait a halál körülményeiről, a hozzá vezető betegeskedésről és a megfeszített munkáról, a helyszínt azonban nem vette át tőle. Egy főként 20. századi szerzők műveinek sajtó alá rendezésével foglalkozó kutató, Belia György írt részletesebben Eötvös pesti és budai lakásairól a Hatvany Lajos által szerkesztett, először 1957-ben *Beszélő házak* címmel kiadott kötetben, sajnálatra méltó módon azonban írása több helyen pontatlan, és ezzel elsősorban azt bizonyítja, ebben az időben már tényleg a feledés homályába veszett Eötvös egykori utolsó pesti lakásának helye.

Belia György előbb Eötvös svábhegyi villájáról írt hosszan mint az emigrációból hazatérő író lakhelyéről, majd dolgozata zárásában tért rá a pesti lakásra. Úgy vélte, e két lakhely időben egymást követően szolgálta Eötvöst és családját, másrészt csak egyetlen Eötvös életrajzíró tud, aki a pesti lakásról megemlékezik, és végül tanácstalan abban, melyik épületről van pontosan szó. Belia ezt írta esszéjében: „1867 előtt még megtehetette [ti. Eötvös József – D. B.], hogy hetenként egyszer vagy kétszer járjon le a városba: a *Politikai Hetilapot* is a hegyen szerkeszti, és a választási harc idején sem mozdult ki gyakran rejtező helyéről. A kiegyezési kormány minisztere azonban már nem gyalogolhat mindennap le a hegyről és föl a hegyre, nem azért, mert átallja, hanem mert idejéből nem futja, s gyomorbaja meg tüdőbaja is szorongatja. Egyre többet kénytelen a városban időzni. A svábhegyi villa már nem állandó lakóhelye, csak nyaralója vagy hétvégi pihenőhelye. A Bálvány utca és a Fürdő utca (ma Teleki Pál utca és József Attila utca) sarkán levő lakása lesz állandó tartózkodási helye. [...] Nincs adatunk arra, hogy Eötvös mikor szerez itt lakást, és arra sincs, hogy a ház melyik sarkon állt. Csak egy életrajzírója – Halász Imre – emlékezik meg Eötvösnek erről a la-

---

\* A tanulmány a NKA Szépirodalom és Ismeretterjesztési Kollégiuma Alkotói támogatása (azonosító: 3802/5330) révén készült.

<sup>1</sup> Ferenczi Zoltán: *Eötvös József*. Budapest, 1903. 293.

kásáról *Egy letűnt nemzedék* című könyvében [...]. Itt éri a halál, ebben a házban, könyvei és politikai gondjai közt.”<sup>2</sup>

Belia esszéje sajnos több helyen pontatlan: már az akkor rendelkezésre álló adatok sem igazolják bizonyos mondatait, máshol pedig azóta felkutatott források cáfolják azokat. A jelenleg rendelkezésre álló forrásokból úgy tűnik, pontosabban látunk Eötvös József utolsó pesti lakása tárgyában, ideje tehát újra áttekinteni a témát.

Eötvös József emigráció utáni magyarországi életének külső körülményeit az életrajzok feltűnően hiányosan ismertetik. A leggyakrabban idézett információk Voinovich Gézától származnak, és alapvető tévedésekhez vezettek. Noha Voinovich világosan „kényelmes nyári-lak”-ként említi a svábhegyi Eötvös-villát,<sup>3</sup> esetleg amiatt, hogy nem szól másik fővárosi lakásról, vagy a korabeli szokások alapvetően hiányos ismerete folytán, talán elsősorban Belia György dolgozatának köszönhetően az a hibás hiedelem rögzült, hogy az emigráció után Eötvös állandó fővárosi lakhelye a Svábhegyen volt, és csupán 1867 után lett a svábhegyi villa már csak nyaralója vagy hétvégi pihenőhelye. Ennek azonban a korabeli szokások abszolút ellentmondanak: a Svábhegyen Eötvös és családja ha nem is kizárólag, de alapvetően nyaranta élt. Az Eötvös-korabeli lapok Eötvös-villáról szóló cikkei nyári lakot és nyaralót említettek, és Voinovich is kizárólag nyári lakról beszélt. Eötvösnek az emigrációból való hazatérése után természetesen jószerivel végig mindkét fővárosban állandó lakhelye volt, körülbelül április-májustól októberig a Svábhegyen, télen pedig Pesten. A Svábhegyen akkoriban állandó jelleggel még csak nagyon kevesen éltek. Részemről azt a kijelentést kockáztatnám meg, hogy az akkori szokás szerint a nagyobb svábhegyi nyaralók mellé épített, a Zombory Gusztáv rajza után készült, a Vasárnapi Újság 1864. június 19-iki számában megjelent illusztráción a villától balra ábrázolt kisebb épületben, ami a családot kiszolgáló személyzet számára szolgált, élhettek talán folyamatosan.<sup>4</sup>

Eötvös és családja is elég sokat utazott részint Magyarországon, részint külföldön, tehát állandó tartózkodásról csak ezt figyelembe véve beszélhetünk, de a házasságuk első időszakában kialakult szokásuk, az évi kétszeri nagyobb költözködés, mindenképp megmaradt életük további részében is. 1864-ben például Pesten, október 6-án jegyezte fel Eötvös naplójába a Svábhegy elhagyásáról eszébe jutott szomorkás reflexióját: „Ma hagytam el a Svábhegyet. Valahányszor oly helyről megyek el, hol egy időt töltöttem, szívem szorul, s ez

<sup>2</sup> Belia György: *Eötvös József pesti és budai lakásai*. In: Hatvany Lajos – Gink Károly (szerk.): *Beszélő házak és tájak*. Budapest, 1989. 186–187.

<sup>3</sup> Vö. Voinovich Géza: *Báró Eötvös József*. In: Báró Eötvös József összes munkái XX. Levelek. Életrajz. Budapest, 1903. 284–285.

<sup>4</sup> Eötvöséknél természetesen volt személyzet. Trefort emlékirataiból a nevét is ismerjük egyiküknek, bár persze nem tudjuk, mikor hol lakott: Lotti néni. 1851 kapcsán említi Trefort az Eötvös-villából való kiköltözésük táján: „Június vége felé elutaztam Ilkával Gasteinbe. A gyerekek, akik szépen fejlődtek, Eötvös Ágnesnél maradtak a Svábhegyen Lottival, aki ezen a tavaszon jött a házhoz.” (*Trefort Ágoston önéletrajza*. Sátoraljaújhely, 1991. 26.) Szalay Gábor pedig az életrajzhoz fűzött jegyzetében ezt írta a névhez: „Lotti néni házvezetőnő-féle volt, aki egyúttal a gyermekekre is ügyelt, felügyelt. Körülbelül a ’80-as évek végén halt meg. Én még jól emlékszem rája.”

A személyzet egy másik tagját Miskának hívták. Erről Eötvös fiának 1868. július 14-én kelt leveléből tudunk, amelyben felesége és a személyzet Pesten történt lovaskocsis balesetéről számol be: „Anyád ma Pestre menvén kocsjában, lovaink a hídon elragadták, s a híd karfájának nekimenve, a kocsi eltörték, mely alkalommal anyád fejét megütötte, de mint Balassa [...] minden rossz következmény nélkül, minek már az is jele, hogy még ebédre velem feljött, s most nyugodtan fekszik szelnyán. Szegény Miska ez alkalommal eltörte vállpercét (Schlüsselbein), s így ámbár az ő baja sem veszélyes, szenvedő állapotban Pesten maradt.” (*Eötvös József levelei fiához, Eötvös Lorándhoz*. Szerk. Benedek Mihály. Szépirodalmi, Budapest, 1988. 33.)

érzés mentül öregebb leszek, annál erősebbé válik. Fiatalabb koromban, ha tőlem függ, egyre utaztam volna. Nem tartozom az elégedetlenek közé, sőt minden helyzetben többnyire sokkal jobban éreztem magamat, mint most, csak mozogni akartam, maga a mozgás élvezetet adott, sőt nem volt akkor kedvesebb élvezetem, s ilyen nekem most a nyugalom. Úgy látszik, a jótékony természet úgy rendelé, hogy mentül inkább közeledünk a célhoz, melynél – ha más nem – legalább nyugalom vár reánk, annál inkább érezzük e kincsnek becsét, annál inkább vágyódjunk utána.”<sup>5</sup>

Felköltözésre nem a naplóban, hanem egy levélben találunk adatot. Eötvös Lorándnak 1868. május 27-én, amikor miniszteri teendői miatt maga nem tudott felmenni, írta meg, némileg panaszkodva a melegre, a következő időszakban rá váró teendőket és családja kiköltözését a városból: „Afrikai temperaturában élünk, a hőmérő árnyékban 28 fokot mutat (notandum bene mi még Reamur után számítunk); ismered Pest kellemeit ily időszakban. Akinek lehet, falura siet, holnapután háznépem is a Svábhegyre vonul, s így magam fogom élvezni a főváros örömeit. – Meddig, azt nem tudom, mert ha a törvényhozás úgy halad, mint mostanig, júliusig lehetetlen a büdzsét elvégezni, és akkor nem is mehetek okt[óber] előtt Karlsbadba, mert Ilona lakodalma augusztus 10 vagy 15-re határozatott.”<sup>6</sup>

Végignézve Eötvös kiadott naplójegyzeteit és leveleit, azt kell látnunk, alapvetően május és október közé eső időszakokban datált a Svábhegyről akár levelet, akár naplóbejegyzést. Május 24. a legkorábbi időpont a levelezésben, és május 18. a naplójegyzetben, a legkésőbbi pedig október 25. a levelezésben és október 10. a naplókban (mindegyik történetesen 1865-ben). Ez persze nem azt jelenti, korábban vagy később nem élhetett a család a svábhegyi villában. Ezt igazolja egyetlen kivételként egy Eötvös Lorándhoz a Svábhegyről 1869. március 2-án Ilona születéséről beszámoló levél, mely így számol be a ma már rendkívülinek tűnő svábhegyi otthonszületről: „Ma reggel fél ötkor szült Ilona egy egészséges fiút, s csak azért írom e sorokat, hogy a szerencsés eseményről tudósítsalak. Tegnap este még sokáig sétáltunk Ilonával a kertben, s mikor fél tizenegykor elváltunk, nem gyanította senki közülünk e közelgő eseményt, úgyhogy mikor felkeltem, ez örvendetes hírral lepettem meg, s már ebből láthatod, hogy minden jól folyt le. Hogy ez alkalomból senkire se gondoltunk többször, mint reád, ki maholnap 21 esztendeje léptél a Svábhegyen pályádra, azt elgondolhatod.”<sup>7</sup>

1865. május 18-án Eötvös azt jegyezte fel, hogy „Gyermekeimet egészségesen találtam”,<sup>8</sup> ami nyilván azt jelenti, ők már a családfő előtt kiköltöztek – Eötvös maga egyébként Szentetornyán és Csabacsúdon járt ekkor, innen ment fel, visszatérve a fővárosba, a Svábhegyre. Amikor komolyabban lehűlt az idő, akkor leköltöztek a városba. Eötvös egy januári levele mutatja a Svábhegytől öt akkor elválasztó távolságot. Vachott Sándornénak írva ugyanis 1857. január 1-jén ezzel menti ki magát amiatt, hogy az ígért könyveket aktuálisan nem postázhatja: „Az ígért regények közül csak egyet küldhetek, a többiek a Svábhegyen vannak.”<sup>9</sup>

Voinovich Géza azonban sajnos nem közöl a svábhegyi Eötvös-villa mellett téli lakhelyet, és talán ebből következően akárcsak a forradalmat és szabadságharcot megelőző időszakra vonatkozóan, a szakirodalomban szinte sehol sem kerül elő ekkori másik fővárosi címe Eötvösnek.

<sup>5</sup> Eötvös József: *Vallomások és gondolatok*. S. a. r. Bényei Miklós. Budapest, 1977. 582.

<sup>6</sup> Eötvös József: *Levelek*. S. a. r. Oltványi Ambrus. Budapest, 1976. 540.

<sup>7</sup> Eötvös József *levelei fiához, Eötvös Lorándhoz*, 52.

<sup>8</sup> Eötvös: *Vallomások és gondolatok*, 618.

<sup>9</sup> Eötvös: *Levelek*, 279.

Hol volt tehát a főként téli pesti lakás, és mikortól is lakott benne Eötvös József családjával? Mint láttuk, Belia György – Halász Imre visszaemlékezését követve, aki 1870 nyarán kétszer látogatta meg Eötvöst – megadta, hogy a „Bálvány utca és a Fürdő utca sarkán levő lakása lesz állandó tartózkodási helye”.<sup>10</sup> Halász Imre *Egy letűnt nemzedék* című könyvében valóban kétszer ad számot Eötvösnél tett látogatásáról, előbb Andrássy Gyuláról írt emlékezésében, előre megígérve, hogy Eötvössel folytatott beszélgetésére majd róla írva vissza fog térni, utóbb pedig – betartván ígéretét – az Eötvösről szóló megemlékezésében. Az első alkalommal csupán az utca nevét említi, ahol a látogatást tette: „Meglátogattam tehát b. Eötvös Józsefet, ki mint legidősebb miniszter, Andrássyt távolléte alatt helyettesíteni szokta. Eötvös jól ismert. Fürdő-utcai lakásán fogadott s barátságosan és hosszasan beszélgetett velem. E beszélgetésre, majd ha Eötvösről magáról írok, talán visszatérek.”<sup>11</sup> A második alkalomnál viszont pontosan megjelöli az épület helyét: „A mozgalmas 1870-ki év nyarán, kevés hónappal báró Eötvös halála előtt történt, hogy ismételve volt alkalmam érintkezni báró Eötvössel. Az Erzsébet-tér és Bálvány-utca sarkán levő lakásán fogadott könyvvállányoktól körülvelt dolgozó szobájában.”<sup>12</sup> Tudtommal nem került felhasználásra, de Ráth Mór is megerősíti ezt a helyszínt 1871-ben a Reformban megjelentetett *Eötvös és Goethe* című második cikkében. Eötvös ekkori kiadója utolsó, gyaníthatóan 1871 januárjában nála tett látogatásáról távozva az „újtéri sétány zuzmarás fái”<sup>13</sup> alatt tépelődött találkozásukon. Belia Halász adataival feladja a további kutatást: „Nincs adatunk arra, hogy Eötvös mikor szerzett itt lakást, és arra sincs, hogy a ház melyik sarkon állt.”<sup>14</sup>

Ez azonban nem igaz: akkor is volt erre vonatkozó adat, azóta pedig számos újabb áll rendelkezésünkre. A lakás szerzésének időpontját csupán gyaníthatjuk, egyértelműen egyelőre csakugyan nem tudjuk bizonyítani: Eötvösék Pesten legkorábban 1852 őszén lakhattak állandóan; pontosan tudjuk azonban a korabeli címet.

Az Eötvös halálhírét közlő lapok közül például a Pesti Napló 1871. február 3-i esti- és 5-i reggeli kiadása, vagy a Reform szintén 1871. február 3-i cikkében közölte Eötvös pesti címét, ahol az elhunyt holttestét beszentelték, és Ferenczi Zoltán is utánközölte nagy monográfiájában: 1871. február 5-én, „vasárnap délután 2 óraker, Eötvös testét pesti lakásán (Erzsébet-tér 10-ik sz.) a lehető legegyszerűbb szertartással Simon lipótvárosi plébánus”<sup>15</sup> szentelte be. A címet természetesen a lipótvárosi római katolikus plébániatemplom halotti anyakönyve is igazolja, Eötvös Józsefnél a halott címe: „Pest Erzsébet tér. 10. sz.”<sup>16</sup>

Az Erzsébet tér tudvalevőleg számtalanszor nevet váltott. A *Budapest teljes utcanévlexikon*ában Buza Péter így adja elő a tér történetét: „Pest városának új piactér kell! A Helytartótanács hivatalában egyre többen jutnak arra a következtetésre, hogy véget kell vetni a régi gyakorlatnak, azaz hogy vasárnapokon a szűk belvárosi utcákon tolongjon a sokadalom, azt foglalja el sátraival, ponyváival, alkalmi bódéival. 1785-ben leirat érkezik a tárgyban Pest Magisztrátusának címére, s újabb négy év eltelvén, 1789. április 17-én megjelennek a földmérők. Nem sokkal utánuk a lapátosok hada (a terület ugyanis erősen lejtett a város irányába), hogy kialakítsák a mai Erzsébet teret. 1790-ben aztán rendben meg is nyílt

<sup>10</sup> Belia: *Eötvös József pesti és budai lakásai*, 188.

<sup>11</sup> Halász Imre: *Gróf Andrássy Gyula*. In: uő: *Egy letűnt nemzedék*. Budapest, 1911. 87.

<sup>12</sup> Halász Imre: *Báró Eötvös József*. In: uő: *Egy letűnt nemzedék*, 323.

<sup>13</sup> Ráth Mór: *Eötvös és Goethe. Még egy kis visszaemlékezés*. Reform, 2. évf. (1871) 36. sz. február 19.

<sup>14</sup> Belia: *Eötvös József pesti és budai lakásai*, 188.

<sup>15</sup> Ferenczi: *Eötvös József*, 293.

<sup>16</sup> Budapest-szentistvánvárosi Szent István Bazilika Plébánia, Halottak anyakönyve C 1862–1872. 392. fol.

e kies helyen az új vásártér, amelyet így is hívtak természetesen: *Markt Platz*nak, majd – magyarul – *Piactér*nek, illetve e fogalom minden megjelölését alkalmazva, új és újabb alkalmi elnevezésekkel az 1830-as években *Jahr Markt Platz*nak, *Neustadt Platz*nak, vagyis *Újváros tér*nek, *Alte Markt Platz*nak, *Vásárpiac*znak, *Új piac*znak, *Új vásártér*nek. [...] 1854-ben kiköltözött innen a piac, s 1857-ben újabb javaslat született: Conrad Gusztáv polgármester vetette fel az ötletet, hogy Haynau utódját, Albrecht főherceget illene megprezentálni ezzel a szép térrel. Maga a főherceg figyelmeztette a buzgó tanácsbelieket, hogy előbb talán az uralkodópárt illene megtisztelni... Így lett ettől az évtől *Erzsébet*nek – és Ferenc Józsefnek szintén – térneve is Pesten.<sup>17</sup>

A soknevűséget és a névváltást tudván konzekvensen az Eötvös halálakor szereplő Erzsébet tér 10. címet lelhetjük fel korábbi adatokban is. Eötvös Békés megyei vonatkozásait feltáró tanulmányában Elek László tette közzé Eötvös „Bulla Mihály ács mester úrnak tisztelettel” küldött, 1860. október 19-én kelt meleg hangú, saját kézzel írt levelét, melyben a jó nevű orosházi iparos fővárosi gyógykezelésében ajánlott fel segítő közreműködést, biztatva, ha Pesten jár, keresse fel: „lakásom az Új téren Báró Sina ház 10 szám, második emelet”.<sup>18</sup> Ez a cím szerepel szinte végig némileg különböző alakokban 1857-től 1865-ig lakása címe-ként Eötvös Loránd pesti piarista gimnáziumi bizonyítványaiában. Az 1. osztályban, az 1857/1858-as tanévben az „Atyjának vagy gyámjának neve, állapota, lakhelye” rovatba azt írták: „Atyja József, Akadémiai elnök, Pest”, a „Ki visel reá gondot?” kérdésként pedig azt, hogy „Lakik Szüleinél, újtér, B. Sina-ház 10. szám”.<sup>19</sup> (Az elnökség pontatlan: ekkor Eötvös még csupán az alelnöki posztot tölti be. – D. B.) 2. osztályban ebbe az oszlopba a „szülei. Új tér 10. sz.” adatot írták,<sup>20</sup> 6. osztályban csupán „Szülei”-t cím nélkül.<sup>21</sup> 5., 7. és 8. osztályban a „Lipótváros, Új tér 10. sz.” olvasható.<sup>22</sup> 3. osztályban, az 1859/1860-as tanévben pedig Erzsébet tér került be: „Lipótváros, Erzsébet tér, 10. sz.”<sup>23</sup> A sorból egyedül a 4. osztályos bizonyítvány bejegyzése lóg ki, ekkor ugyanis „Belváros, 4. sz.” került valamilyen okból a rovatba.<sup>24</sup> Végül különös módon Eötvösök utolsó gyermeke, egy nem sokak által ismert, hathetesen elhunyt csecsemő keresztelési és halálozási anyakönyve is ezt a címet erősíti meg (az adatokat Merényi-Metzger Gábor tette közzé az *Irodalomtörténeti Közleményekben*<sup>25</sup>), hiszen Eötvös Andor 1854. június 10-én a lipótvárosi római katolikus plébánia-templomban tartott keresztelőjekor a „szülei lakhelye házszámmal” rovatba a „Novum forum N° 10.” került az anyakönyvbe,<sup>26</sup> és ugyanezt a címet olvashatjuk a lipótvárosi római

<sup>17</sup> *Budapest teljes utcanévlexikona*. A bevezető tanulmányt Ráday Mihály írta. Az adattárat Mészáros György állította össze. Az utcanévtörténeteket Buza Péter írta. Budapest, 1998. 134.

<sup>18</sup> Elek László: *A puszta-szenttornyai udvarház nemeslelkű humanistája: Eötvös József*. In: uő.: *Művelődés, irodalom Békés megyében II. A XIX. század derekától az 1880-as évekig*. Békéscsaba, 1988. 228.

<sup>19</sup> Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltára, Budapesti (pesti) gimnázium iratai, (a továbbiakban: MPRKL) Anyakönyvek 84a.

<sup>20</sup> MPRKL, Budapesti (pesti) gimnázium iratai, Anyakönyvek 85b.

<sup>21</sup> MPRKL, Budapesti (pesti) gimnázium iratai, Anyakönyvek 89f.

<sup>22</sup> MPRKL, Budapesti (pesti) gimnázium iratai, Anyakönyvek 88e.; 90g; 91h.

<sup>23</sup> MPRKL, Budapesti (pesti) gimnázium iratai, Anyakönyvek 86c.

<sup>24</sup> MPRKL, Budapesti (pesti) gimnázium iratai, Anyakönyvek 87d.

<sup>25</sup> Lásd Merényi-Metzger Gábor: *Eötvös József fiatalon elhunyt gyermekének anyakönyvi adatai*. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 102. évf. (1998) 3–4. sz. 548.

<sup>26</sup> Budapest-szentistvánvárosi Szent István Bazilika Plébánia, Kereszteltek anyakönyve D 1853–1859. 77. fol.

katolikus plébánia templom „Halottak anyakönyvé”-ben is a halott címeként.<sup>27</sup> (A nyári időpont miatt meglepő ez a két adat, hiszen ekkor elvileg Eötvösök a Svábhegyen laktak – lám, ez került be az 1851. szeptember 14-én a krisztinavárosi római katolikus plébánia-templomban megkeresztelt Mária szülei lakhelyeként is: „Budae in Monte Svevico.” [Buda, Svábhegyen].<sup>28</sup>) Eötvös és családja tehát legkorábban igazoltan 1854-ben élt a Sina-házban, valószínűsíthetjük azonban, hogy már két évvel előbb is ide költöztek, 1852 őszén, mikor először nem mentek a Svábhegyről Velencére.

Ismerjük a korabeli nevet és címet, melyik sarkon állt tehát az épület? Ismét csak a *Budapest teljes utcanévlexikon*ából tudható, hogy a lipótvárosi Fürdő utcát, ami nevét onnan kapta, hogy a sarkán állt a mostani belügyminisztériumi épület helyén a Diana fürdő, „Pest elegáns fürdője és szállodája, amelyet a XVIII. században épült Sínház lebontása után (1822) Hild József tervei alapján építettek fel”,<sup>29</sup> ma József Attila utcának hívják, a Bálvány utca, ami egykori nevét az itt található „»Zum Götterbaum« (A bálványfához) nevű vendéglőről”<sup>30</sup> kapta, ma Október 6. utca. Halász Imre visszaemlékezéséből logikusan az következik, hogy Eötvösök Pesten a mai József Attila utca 16. számú házban éltek, a második emeleten, lakásuk ablakai pedig dél felé, az Erzsébet térre néztek (és talán saroklakásként nyugatra, az egykori Bálvány utcára). Az azonosítást egyértelművé teszi, hogy Déry Attila, a Belváros–Lipótváros topográfiája összeállítója szerint a jelenleg József Attila utca 16. szám alatti épületnek, aminek másik címe Október 6. u. 1., egykori címe 1861 körül Erzsébet tér 10. szám volt.<sup>31</sup>

Elsétálva azonban ide, az Erzsébet tér felől a ház tetejére felpillantva azzal szembeülhetünk, amit a műemléki topográfia is számon tart: ezt az épületet Derra-háznak hívják. Az épület Eötvös és nyilván kortársai által történt másik tulajdonos szerinti elnevezése eltér Eötvös korábbi pesti lakhelye, a Wodianer-ház névváltásának okától. Itt tudniillik két igen gazdag görög kereskedőcsalád egyesült, a Derra és a Sina, azáltal, hogy báró Sina György „1809-ben feleségül vette Derra Katalint, Derra Naum lányát, akinek családja csak később, 1820-ban kapott nemességet”.<sup>32</sup> A háznak Eötvös ittlakása idejében egyrészt az 1783-tól 1856-ig élt Sina György görög kereskedő és bécsi bankár, a Lánchíd megépítésének fővállalkozója, majd nagyobb részt fia, Sina Simon (1810–1876) bécsi bankár (elsősorban az Akadémia épülete megépítésének támogatója, de egyéb magyar kulturális intézmények mellett a Nemzeti Színház mecénása) lehetett a tulajdonosa. Sina Simonról egyébként Kerényi B. Eszter azt írja díszes emlékkönyvében a róla szóló második, Simontornya látképével illusztrált oldalon, hogy „erősen kötődött Magyarországhoz. Józsa Zsigmond személyében magyar nevelője is volt”, ugyanakkor „barátság fűzte Eötvös Józsefhez és Deák Ferenczhez”.<sup>33</sup>

Eötvösnek erről a pesti lakásáról – főként a svábhegyi villával, de akár a gellérthegyi fiatalkori nyári lakással szemben, amiről Kemény Zsigmond naplója révén van részletes ké-

<sup>27</sup> Budapest-szentistvánvárosi Szent István Bazilika Plébánia, Halottak anyakönyve D 1853–1867. 54. fol.

<sup>28</sup> Krisztinavárosi Havas Boldogasszony Plébánia, Kereszteltek anyakönyve 4. 1849–1859. 72. fol.

<sup>29</sup> *Budapest teljes utcanévlexikon*, 153.

<sup>30</sup> *Budapest teljes utcanévlexikon*, 77.

<sup>31</sup> Vö. Déry Attila: *Belváros – Lipótváros, V. kerület*. H. n., 2005. 128.

<sup>32</sup> Papp Izabella: *Görög nemesek Magyarországon*. In: Kerényi B. Eszter (szerk.): *A Sina család Magyarországon*. Gödöllő, 2004. 17.; vö. Kerényi B. Eszter: *Báró Sina Simon*. Budapest, 2007.

<sup>33</sup> Kerényi B. Eszter: *Báró Sina Simon*, id. mű.

pünk<sup>34</sup> – alig tudunk valamit. Azon a kevésen kívül, ami Halász Imre visszaemlékezésében szerepel a könyvvállványoktól körülvevő dolgozó szobáról, Ráth Mórtól értesülünk az egyik szoba két díszéről. Ráth kiadóként kereste fel Eötvöst, hogy összes művei megjelenéséről beszéljenek, eszmecseréjük végeztével pedig ezt írja visszaemlékezésében: „Mély megilletődéssel távoztam tőle, távoztam azon tereméből, melynek egyedüli díszé Góthe nagy arcképe, Góthének (ugyhiszem Rauch után modellirozott) nagy szobra, és Kaulbach a reformációt ábrázoló nagy kartonjának aczélmetszete volt.”<sup>35</sup> A gyász híradásokból is csupán egyetlen mondatból tudunk következtetni a méretére, hiszen azt írták a Pesti Napló 1871. február 6-i esti számában olvasható tudósításban: „A közönség közül igen kevesen, mindössze vagy százan juthattak be roppant tolongás közt ezen helyiségekbe, hogy résztvegyenek a beszentelési szertartáson.”<sup>36</sup>

Különös, hogy Eötvös mindkét lipótvárosi lakása épületét (ti. a Wodianer- és a Sinaházat) ugyanaz a kiváló építész tervezte, jelesen Hild József. A muemlekem.hu szakmai honlap utolsó, 2010. január 8-i állapotfelmérése szerint „makulátlan külsejű, a klasszicizmus szép példája”<sup>37</sup> épület felkeresését mindenkinek csak javasolni lehet. Igazán arról nevezetes, hogy a nagy pesti árvízkor nagy megrökönyödést keltve a Duna felőli szárnya összeomlott – az eseményt több rajz is megörökítette, majd Barabás Miklós is megfestette. Ezúttal Déry Attila mondatait idézem a ház történetéről és külsejéről: „Az épület telkét 1789-ben vette meg a várostól Leszár Mátyás kereskedő. Kétemeletes házának építése 1798-ban befejezetlenül abbamaradt. Az ingatlant 1807-ben Derra Naum görög kereskedő vette meg, aki befejezte az építkezést. Az 1810-es évek elején már valószínűleg készen álló kétemeletes ház a szépülő Pest újjáépítésének nevezetes épülete lett. A József Attila utcai középűz rízalít fölött a főpárkányon egyenes mellvéd ül, amelyen a DERRA-HÁZ felirat olvasható. Háromszakos csehboltozatos kapualj, pilasztertagolású falak, hevederek. Háromkarú, négy orsópilléres fölépcsőház, klasszicista balluszteres korlát. Függetőfolyosók későbarokk konzolokon, klasszicista folyosórácsok. A vastagabb konzolok az 1800 körüli építési periódusból valók, a keskenyebbek az 1838-as helyreállításakor és emeletréépítéskor készültek. Az udvar keleti falánál vörösmárvány falikút; tetején 1964-ben még megvolt egy kisméretű klasszicista szobor, ülő fiúalak.”<sup>38</sup>

A szakirodalomban az ismertett okból alig szerepel Eötvös itteni lakása. Erős Zoltán irodalmi topográfiájában helyesen megadja ezt a helyszínt, igaz, helytelenül jelzi az ittlakás kezdetét és az emeletszámot: „József Attila u. 16. (Fürdő u.) Eötvös József a Hild József által Derra Naum görög kereskedő részére 1839-ben épített háromemeletes ház első emeletének a mai Erzsébet térre néző részét lakta 1867-től haláláig, 1871. február 2-ig.”<sup>39</sup>

Emléktábla természetesen nem található a házban; a Wodianer-ház mellett itt sem jelöli semmi, hogy itt élt, alkotott, és ebben a házban érte a halál Eötvös Józsefet.

---

<sup>34</sup> Vö. Kemény Zsigmond: *Naplója*. S. a. r. Benkő Samu. Budapest, 1974. 139.

<sup>35</sup> Ráth: *Eötvös és Góthe*, id. mű.

<sup>36</sup> Pesti Napló, 22. évf. (1871) 29. sz. február 6. Esti kiadás.

<sup>37</sup> <http://muemlekem.hu/muemlek?id=487> (Letöltés ideje: 2015. szept. 18.)

<sup>38</sup> Déry: *Belváros – Lipótváros, V. kerület*, 128.

<sup>39</sup> Erős Zoltán: *Magyar irodalmi helynevek A-tól Z-ig*. Budapest, 2012. 138.